

PÄIVI MEHTONEN

Tyhjyyden kammo: Kinnunen ja Hyry

Aarne Kinnunen, *Horror vacui. Antti Hyryn proosasta, lyirisestä ja dramaattisesta*. Siltala, Helsinki 2015. 270 s.

”Enää” on painokas sana. Teoksessaan *Horror vacui. Antti Hyryn proosasta* Aarne Kinnunen toteaa johdannoksi, että hän ei voi enää rakentaa rivi riviltä tutkimusta ikätoverinsa Antti Hyryn (s. 1931) laajasta tuotannosta. Sen sijaan esteetikko pyrkii pelotta keskittymään tuotannon olennaiseen, olemisen kysymykseen. Hyryn romaanista *Maatuuli* nousee yksi avainsitaateista: ”Hän muisti miltä silloin tuntui, mutta ei tunnu enää”. Kinnunen jatkaa:

”Ei tunnu enää’, siinä on traaginen sointi. Jotain on jo eläessä ikuisesti menetetty, joka ei koskaan toistu. Pikkulinnut eivät ole muuttuneet. Ollut on vahvana mielessä ja se, että ei enää.” (99)

Vähemmälle jäävät Hyryn varhaistuotannon kokeilevat novellit ja lapsiaiheiset romaanit. Varttuneen sanasepon kirjoittaessa varttuneesta sanasepostista on kronologinen selviö, että päähuomion vie Hyryn toistaiseksi uusin romaani *Uuni* (2009). Ote on sulkeutuva: haetaan ”loppumäärittystä” Hyryn ”koko tuotannolle”. Osuvin tekstiottein novelli- ja romaanituotannosta lukijaa johdattellaan ajattelemaan ”elämän lopputulosta” tai Hyryn kertojan ”kokonaiskuvaa nähdystä universumista ja elämästä”.

Näitä ilmaisuja tekee mieli siteerata, koska ne ovat poikkeuksellisen suuria ja vailla sitä huokeaa kepeyttä, mihin tämän ajan lyhytformaattit ja *one-linerit* pakottavat ajatusta. Konkari itseironialla Kinnunenkin toteaa rajauksensa mielivaltaisiksi, mutta ne ovat kaikkea muuta. Käsillä on johdonmukainen kirja vanhenemisesta: siitä mitä kulttuurimme ymmärtää vain vähän ja pelkää paljon.

Proosafilosofiaa

Kinnunen käyttää mielellään sanaa ”filosofia” asioista, joissa Hyryn ja Kinnusen mielet askaroivat. Filosofiaa on Hyryn proosan ”moni-puolinen miettimisen arsenaali”. Filosofiaa on myös pikkuasioiden sijoittelu osaksi jotakin suurta kuviota – ikuisuus, esimerkiksi. Juuri kun lukija hoksaa pitää Kinnusen teemoja eksistentiaalisina, tämä karsiikin pois koulukuntaisuudet kuten Heideggerin ja ”muut” eksistentiaalistit ja fenomenologit. Voimme siis unohtaa myös kierkegaardit ja sartret, vaikka toistuvia aiheita ovat huoli, ahdistus, ikävä ja outous. Tämä filosofia ei nouse ismeistä vaan siitä, miten lukijan – Kinnusen – elämäkokemus heijastetaan Hyryn proosaan, joka alkaa puhua pitkästä elämänsäkaaresta. Tilanteiden ja vaiheiden ohella havainnoidaan myös Hyryn kerronnan erityislaatuista mentaalisten aktien mestaruutta ja siihen liittyvää hiljaista parodiaa. Tuloksena ei ole vain maailman kuvaa, vaan kuvauksen esittäminen

ja vielä sen osoittaminen, että tässä osataan kuvata.

Horror vai Amor vacui?

Kinnusen olennaisuusprojektin pääteema on *horror vacui*, tyhjän kammo. Se voi ilmetä luomisperiaatteena: täytetään kirjoittamalla tai rakentamalla tyhjältä vaikuttava tila. Tyhjän kammo on myös psykologinen olo tai filosofista halvaantumista, joka kiteytyy Hyryn vertauksessa: ”kuin uskon puute, kuin joku lapsena ollut kauhu hyljätyksi tulemisesta” (Hyry, *Maailman laita*, sit. 283). Tästä olostä, kauhusta ja halvaannuksesta nousee myös *horror vacui*in teho: vahvuus kysellä, syntyykö ei-mistään jotakin ja sinnekö se jokin joskus taas humpsauttaa. Kinnunen luonnollisesti ilmaisee asian kypsemmin. Hän jättää vastaukset moniselitteisemmiksi kuin Hyry, jolla teema saa usein Jumalakyselyn muodon. Vaa’an kallistuminen Jumalan puoleen ei ole Kinnusen tulkinnassa lopullinen ratkaisu, vaikka se mahdollisuus, että kaikki on tullut tyhjältä, voisikin olla ”pahin vaihtoehto”. Hyryä ja Kinnusta kuitenkin yhdistää näkökohtien herkeämätön pyörittely. Heidän rinnallaan suorastaan mutkattomasti asiaan suhtautuu Ilkka Niiniluoto niin ikään viime vuonna julkaistussa kokoelmassaan *Hyvän elämän filosofiaa* (2015). Vailla Kinnuselle ja Hyrylle ominaista melankoliaa Niiniluoto kannustaa kaikenikäisiä: ”kuolemaa olotilana on turha pelätä, koska elintoimintojen lakattua ei enää ole olemassa minää, joka voisi ajatella tai tuntea tuskaa”. Jälleen yksi painava *enää* keskusteluun olemisen kysymyksestä.

Kinnunen ei tarkemmin avaa ilmaisun *horror vacui* historiaa tieteissä ja taiteissa. Herää myös kysymys,

”Samoin kuin Beckettillä, Hyryllä sanomisiaan ja teke- misiään väsymättä tarkkaileva kertoja on radikaali ele.”

miksi juuri *horror* ja pelko, siis tyhjyyden *kenofobinen* ulottuvuus. Antti Hyryn proosaa voisi luonnehtia myös tyhjyyden rakkaudeksi, *amor vacui*. Se olisi pelkistämisen taitoa ja proosamystikon tyyntä katselua kaikkeen ja ei-mihinkään. Nämä ovat jo vanhimman luonnonfilosofian teemoja: karttuminen ja väheneminen, tuleminen ja häviäminen. Ne ovat myös proosakeinoja, jotka ajoin tuovat mieleen – Kinnusellekin – Hyryn tärkeän edeltäjän Samuel Beckettin. Samoin kuin Beckettillä, Hyryllä sanomisiaan ja tekemisiään väsymättä tarkkaileva kertoja on radikaali ele. Tästä perinteestä olisi suonut lukevansa enemmänkin, myös lyhyesti mainituista Eeva-Liisa Mannerin lyriikan kaiuista Hyryn proosassa.

Horror vacui -ilmiössä Kinnusta kiehtoo katoavaisuuden ja melankolian yhteys. Hyryläisen ikävän ja huolen perheyhtäläisyyksiksi nostetaan usein depressio, syvä kaipuu, masennus tai koko näiden tuntojen ”ahdistava kompleksi”. Tekijä ei kuitenkaan sorru tavanomaiseen pirstaleisuuden ja hajanaisuuden valittelun alhoon. Epäilykin näyttäyty kokonaisuena ja ahdistus osittamattomana. Kinnunen ei pelkää käyttää edes sanaa ”harmonia”, mikä näinä yhteiskunnallisen riitasointuisuuden aikoina saa poliittista painoa:

”Suuri harmonia ei synny uskonnosta, taivaaseen siirtymisestä, vaan tästä ja nyt, elämästä, kun pysyttelee maan pinnalla. Se alkaa ihmisestä ja yhteisöstä itsestään.” (287)

Kaiken tämän tuloksena on mieterkirja, jossa haikeus ja ironia vuorottelevat. Runsaita Hyry-sitaatteja ei Kinnusen otteessa tulkita tai vertailla kuin satunnaisesti muiden kirjoittajien tuotantoihin. Hyryä käytetään kuin aforismeja tai sananlaskuja, yhä uudelleen toistaen. Tässä olisi ollut jopa karsimisen ja kustannustoimittamisen varaa, jotta nyt vain vilautellut tärkeät aiheet olisivat saaneet tilaa.

Kirjoittaminen ja rakentaminen

Joitakin Kinnusen ideoita en ymmärrä useammallakaan lukemalla. Selventävä kehystys puuttuu esimerkiksi pohdittaessa ”täydellisen kuvauksen” tai ”täydellisen kertomisen” mahdottomuutta. Ehkä kyseessä on kirjoittajaan vetoava poeettinen ilmaisu tai (Hyryn usein viitattuun uskonnollisuuteen liittyen) pyhän vertauskuva. Kinnunen nojaa täyteen tai plenismin ideaan ajatusleikissään: ”Onko kaikki kerrottu, jos koko tilanteen kielivarasto on siihen käytetty? Loogisesti on.

Ei voida kertoa enempää kuin kieli sallii” (215). Ei selviä, mikä ”kaikki”, mikä ”koko tilanteen kielivarasto” ja mikä logiikka. Olisiko kuvaajan ja kuvattavan tilanteissa siis jonkinlainen imaginäärinen ja absoluuttinen kuvaus kattaisi? Niissäkö puitteissa olisi vaiettava siitä, mistä ei voida puhua? Ja puhutaanko kielestä tässä ja nyt, vai myös menneistä ja tulevista, formaaleista ja arkisista, kuvitelluista ja todellisista? Kinnunen ei kerro, joten lukijan ajatus saa vapaasti harhailla (tavanomaisilla) borgeslaisilla, wittgensteinilaisilla ja meontologisilla poluillaan.

Kouriintuntuvampi on rakennustyön ja sanankäytön yhteenkuuluvuus etenkin Hyryn romaaneissa *Aitta* ja *Uuni*. Kun rakennetaan, myös mietitään. Haetaan peräkärryllä tavaraa. *Uunin* tarkasteluun on omistettu Kinnusen tutkielman jälkiosa. Hyryä tiiviisti kuvailevaan kirjoitukseen olisi mahtunut ilma-aukkoja, joissa edes hieman taustoitetaan rakentamisen ja kirjoittamisen hienoa analogiaa. Hyryn täytyy olla vahvin suomalainen perinteenjatkaja ikivanhalle poetiikalle ja retoriikalle, jossa *talo tekstinä – teksti talona* on toistuva aihe. Suomessa sitä edusti jo kirjailija ja toimittaja Wihtori Peltonen, alias Johannes Linnankoski

kirjat

(1869–1913). Kirjassen *Kynäilijä. Opas kirjoitusten sepittämisessä* (1900) opit muistuttavat Quintilianusta ja muita klassikoita mutta Hyryn tapaan pohjoiisiin oloihin mukautettuina:

”Niin kuin kivet, hirret, sammaleet y.m. vedetään rakennuspaikalle eri läjiin, samoin erilaatuiset kirjoitus-ainekset merkitään eri liuskoille tahi eri ryhmiin samalle paperille. Niin tehden on niitä järjestämään ruvetessa helppo käsitellä.” (16)

Autonomian ajan suomalaisuuden edistäjä Peltonen upotti kirjoitusoppaan esimerkklauseisiin poliittisesti kohottavia viestejä (alkusointu: ”*Soisin Suomeni hyväksi, maani marjan kasvavaksi*”). Hyry puolestaan Kinnusen tulkinnassa täyttää tyhjyyttä: uunille varattua nurkkaa rakennuksessa ja samalla pääteostaan *Uuni*. Tulos on synteesi kahdesta Hyryn tuotannon päähaarasta, ”nor-

maalista romaanista” sekä lyriikan tapaisesta, katkeilevan mietiskelevästä kertomuksesta. Kinnusen kiteytys on hieman yllättävä, onhan kommentaarissa käytetty paljon tilaa myös romaanien poukkoilevaan mietiskelyyn.

Kinnusen kirja toteutuukin täysimmin mietteissään, ei analyseissaan. Hän huomaa ajatusjuonteita, jotka kärsimättömämpi lukija ohittaa nopeasti. Kinnunen ottaa sanasta miestä ja jatkaa siitä, mihin Hyry-sitaatti kulloinkin asian jättää. Eräissä novellissa kertoja havainnoi eri-ikäisiä naisia kadulla: ”Hän tuli ajatelleeksi, että taitaa olla jotakin vikaa siinä, että niitä on niin paljon.” Kinnunen tarttuu väestötieteelliseen tosiasiaan:

”Paitsi että nainen kävelee aina ohi hitaammasta miehestä, koomista on siinä, että niitä on niin paljon: ’taitaa olla jotakin vikaa’ – väestön rakenne on vinoutunut, kuivasti selitettynä.” (82)

Lakoniseen mietetyyliin sopii, ettei lukijalle tarvitse selostaa, viitataanko tässä Hyryn kolmekymppisenä kirjoittaman novellin ”Ennen kuolemaa” sotienjälkeiseen väestövinoumaan. Toinen mahdollisuus on varttuneiden herrasmiesten todellisuus 2010-luvulla. Jälleen ikätöveiden valtaosa on naisia.

Harmonia

Kinnunen kirjoittaa kuin Hyryn sävelen mukaan hyräillen. Näiden ajattelijoiden väliin ei nouse ristiriitaa tai dialektista jännitettä. Ei mitään vihaisten nuorten tai keski-ikäisten miesten nalkutusta. Kinnusen kerronta on tunnelmaltaan kuin Hyryn proosa: huolestaan ja piikikkyydessäänkin levollista ja hädätöntä. Puuttuu se alaston parku ei-minkään ja *horror vacuū*n partaalla, joka vaikkapa Samuel Beckettin, Elfriede Jelinekin ja Thomas Bernhardin proosassa saa lukijan päätä huimaamaan.